

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.10>

ЛАВОРИК О.А.

**ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВ
З РІЗНИМИ ПІДХОДАМИ ДО ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ****COMPARATIVE STUDY OF LEGAL CULTURE IN STATES
WITH DIFFERENT APPROACHES TO INCENTIVE NORMS**

Мета статті полягає у виявленні та аналізі особливостей правової культури в країнах з різними підходами до застосування заохочувальних норм, визначенні впливу цих підходів на рівень правосвідомості, правомірну поведінку та довіру до інституцій, а також у формулюванні пропозицій щодо адаптації успішних зарубіжних практик у національне правове середовище. На нашу думку, досягнення цієї мети сприятиме глибшому розумінню взаємозв'язку між рівнем правової культури та ефективністю стимулюючих механізмів, а також створенню передумов для їх подальшого вдосконалення. **Методика.** Методологічна основа даного дослідження сформована на комплексному аналізі та концептуальному узагальненні сучасних теоретико-правових джерел, що дозволило забезпечити наукову обґрунтованість отриманих результатів і виробити практичні рекомендації щодо вдосконалення підходів до заохочувальних норм у контексті правової культури. У процесі роботи застосовано поєднання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-юридичних підходів, серед яких порівняльно-правовий для зіставлення національних і зарубіжних моделей правової культури, нормативно-правовий для дослідження законодавчих положень, інституційний для характеристики взаємодії органів публічної влади та громадян у сфері стимулювання правомірної поведінки, а також прогностичний для окреслення перспектив розвитку заохочувальних норм. Така методична сукупність дала змогу забезпечити міждисциплінарне бачення предмета дослідження та розкрити взаємозв'язок теоретичних і практичних аспектів формування правової культури в країнах з різними підходами до стимулюючих механізмів. **Результати.** У ході дослідження встановлено, що підхід до заохочувальних норм у різних країнах безпосередньо впливає на рівень правової культури, правосвідомості та довіри громадян до правових інститутів. У державах із розвинутою системою стимулюючих механізмів вони інтегровані у ключові сфери суспільного життя, що сприяє підвищенню добровільного дотримання законодавства та зміцненню партнерської моделі взаємодії держави і суспільства. У країнах з обмеженим або формальним використанням заохочень права культура часто характеризується низьким рівнем довіри до інституцій та переважанням примусового елементу у правовому регулюванні. Виявлено, що у змішаних моделях, де поєднуються імперативні норми та вибіркові стимули, ефективність правового регулювання залежить від збалансованості цих елементів і чіткості їх нормативного закріплення. Порівняльний аналіз показав, що міжнародні та європейські стандарти у сфері стимулюючих механізмів суттєво впливають на національні підходи, сприяючи гармонізації законодавства та запровадженню прозорих процедур надання заохочень. На нашу думку, інтеграція успішних іноземних практик за умови їх адаптації до національних особливостей здатна підвищити ефективність стимулюючих норм і сприяти сталому розвитку правової культури. **Наукова новизна.** У статті вперше здійснено комплексний порівняльний аналіз правової культури в країнах з різними підходами до застосування заохочувальних норм, що поєднує історико-правовий, теоретико-правовий, соціологічний та міжнародно-правовий виміри.

Сформульовано авторське бачення взаємозв'язку між рівнем правової культури та ефективністю стимулюючих механізмів, яке враховує специфіку правових систем та особливості їх історичного розвитку. Запропоновано класифікацію моделей правових систем за критерієм інтеграції заохочувальних норм, виокремлено чинники, що зумовлюють їх ефективність або обмежену дію, та окреслено роль міжнародних і європейських стандартів у формуванні національних підходів. На нашу думку, отримані результати дозволяють не лише глибше зрозуміти механізми впливу стимулюючих норм на правову культуру, а й розробити практичні рекомендації для адаптації успішних іноземних практик у національне законодавство з урахуванням культурних та інституційних особливостей. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у нормотворчій діяльності для вдосконалення національної системи заохочувальних норм шляхом їх систематизації, уніфікації та впровадження чітких критеріїв і процедур застосування. Запропоновані у статті підходи здатні слугувати основою для розробки законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на підвищення ефективності стимулюючих механізмів у соціальній, економічній, екологічній та інших сферах. Матеріали дослідження можуть бути корисними для органів публічної влади при формуванні політик, спрямованих на зміцнення правової культури та підвищення довіри до інституцій, а також для закладів вищої освіти при викладанні дисциплін з теорії держави і права, порівняльного правознавства та міжнародного права. На нашу думку, практична реалізація висновків і рекомендацій, сформульованих у дослідженні, здатна підвищити ефективність правового регулювання, сприяти гармонізації з міжнародними стандартами та формуванню партнерської взаємодії між державою та громадянами.

Ключові слова: *правова культура, заохочувальні норми, правове регулювання, правосвідомість, правовірна поведінка, правова держава, громадянське суспільство, правове виховання.*

Purpose. The purpose of the article is to identify and analyze the features of legal culture in countries with different approaches to the application of incentive norms, to determine the impact of these approaches on the level of legal consciousness, lawful behavior and trust in institutions, as well as to formulate proposals for adapting successful foreign practices to the national legal environment. In our opinion, achieving this goal will contribute to a deeper understanding of the relationship between the level of legal culture and the effectiveness of incentive mechanisms, as well as to creating the preconditions for their further improvement. **Methodology.** The methodological basis of this study is formed on a comprehensive analysis and conceptual generalization of modern theoretical and legal sources, which made it possible to ensure the scientific validity of the results obtained and to develop practical recommendations for improving approaches to incentive norms in the context of legal culture. The research applied a combination of general scientific methods (analysis, synthesis, generalization) and special legal approaches, including comparative legal analysis to compare national and foreign models of legal culture, normative legal analysis to study legislative provisions, institutional analysis to characterize the interaction between public authorities and citizens in the field of encouraging lawful behavior, as well as a prognostic approach to outline the prospects for the development of incentive norms. This methodological combination made it possible to ensure an interdisciplinary vision of the subject of the study and to reveal the relationship between theoretical and practical aspects of forming legal culture in countries with different approaches to incentive mechanisms. **Results.** The study established that the approach to incentive norms in different countries directly affects the level of legal culture, legal consciousness, and citizens' trust in legal institutions. In states with a developed system of incentive mechanisms, they are integrated into key areas of public life, which contributes to increased voluntary compliance with legislation and strengthens the partnership model of interaction between the state and society. In countries with limited or formal use of incentives, legal culture is often characterized by low trust in institutions and a predominance of coercive elements in legal regulation. It was found that in mixed models, which combine imperative norms and selective incentives, the effectiveness of legal regulation depends on the balance of these elements and the clarity

of their normative consolidation. Comparative analysis showed that international and European standards in the field of incentive mechanisms significantly influence national approaches, promoting the harmonization of legislation and the introduction of transparent procedures for granting incentives. In our opinion, the integration of successful foreign practices, provided they are adapted to national specifics, can increase the effectiveness of incentive norms and contribute to the sustainable development of legal culture. **Scientific novelty.** The article presents for the first time a comprehensive comparative analysis of legal culture in countries with different approaches to the application of incentive norms, combining historical legal, theoretical legal, sociological, and international legal dimensions. The author's vision of the relationship between the level of legal culture and the effectiveness of incentive mechanisms is formulated, taking into account the specifics of legal systems and the peculiarities of their historical development. A classification of legal system models based on the criterion of integration of incentive norms is proposed, the factors determining their effectiveness or limited action are identified, and the role of international and European standards in shaping national approaches is outlined. In our opinion, the results obtained make it possible not only to gain a deeper understanding of the mechanisms by which incentive norms influence legal culture but also to develop practical recommendations for adapting successful foreign practices to national legislation, taking into account cultural and institutional specifics. **Practical significance.** The research results can be used in law-making activities to improve the national system of incentive norms by systematizing, unifying, and introducing clear criteria and procedures for their application. The approaches proposed in the article can serve as a basis for the development of legislative and regulatory acts aimed at increasing the effectiveness of incentive mechanisms in the social, economic, environmental, and other spheres. The research materials may be useful for public authorities in shaping policies aimed at strengthening legal culture and increasing trust in institutions, as well as for higher education institutions in teaching courses on the theory of state and law, comparative law, and international law. In our opinion, the practical implementation of the conclusions and recommendations formulated in the study can increase the effectiveness of legal regulation, promote harmonization with international standards, and foster a partnership-based interaction between the state and its citizens.

Key words: *legal culture, incentive norms, legal regulation, legal consciousness, lawful behavior; rule of law, civil society, legal education.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток правової держави та громадянського суспільства вимагає не лише вдосконалення механізмів правового регулювання, але й пошуку ефективних засобів стимулювання правомірної поведінки. Заохочувальні норми, як важливий елемент правової системи, сприяють формуванню позитивної мотивації у суб'єктів права та зміцненню соціальної дисципліни. Проте в багатьох правових системах, у тому числі й в Україні, ці норми часто закріплені фрагментарно, їх зміст і правова природа не мають чіткого визначення, а механізми реалізації залишаються недостатньо уніфікованими.

Водночас міжнародна практика, зокрема досвід держав Європейського Союзу, демонструє ефективність системного застосування заохочувальних норм у різних сферах, включаючи трудові відносини, соціальну політику, екологічне регулювання та податкові стимули. Це підкреслює необхідність комплексного теоретико-правового аналізу та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення національної моделі правового стимулювання. На нашу думку, розв'язання цієї проблеми сприятиме гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, підвищенню довіри до правових інститутів і формуванню високого рівня правової культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження правової культури та ролі заохочувальних норм у правовому регулюванні посідають помітне місце в сучасній юридичній науці. У наукових працях приділяється увага визначенню поняття правової культури, її структури та основних елементів, а також аналізу впливу стимулюючих механізмів на правосвідомість і поведінку суб'єктів права. Значна кількість робіт спрямована на дослідження функцій заохочувальних норм, їх класифікації та відмінностей від імперативних і диспозитивних приписів, а також на з'ясування умов, за яких вони можуть стати ефективним інструментом правового впливу.

На нашу думку, попри значну кількість наукових розвідок, питання інтеграції заохочувальних норм у систему формування правової культури потребує подальшого комплексного опрацювання з урахуванням історичних, соціологічних та інституційних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова культура є складним соціально-правовим явищем, яке охоплює систему знань, цінностей, установок і моделей поведінки, що відображають ставлення суспільства та окремих індивідів до права. У науковій літературі вона трактується як сукупність рівня правосвідомості, стану правової системи та практики її реалізації. Правова культура включає такі ключові елементи, як рівень знань про право, ціннісне ставлення до правових норм, рівень правомірної поведінки та ефективність правозастосування. На нашу думку, саме взаємодія цих елементів визначає здатність правової системи впливати на соціальні процеси, забезпечуючи баланс між свободою та порядком.

Заохочувальні норми відіграють важливу роль у формуванні правової культури, оскільки вони не лише регулюють поведінку, але й формують позитивну мотивацію до дотримання права. Їх застосування сприяє зміцненню довіри до правових інститутів, зниженню рівня конфліктності в суспільстві та підвищенню добровільності у виконанні правових приписів. На нашу думку, у країнах з високим рівнем правової культури заохочувальні норми стають органічним елементом правового регулювання, тоді як у державах із низьким рівнем правової культури вони можуть сприйматися як винятковий або навіть штучний інструмент впливу [8, с. 157-169].

Класифікація моделей правових систем залежно від підходу до заохочувальних норм ґрунтується на співвідношенні стимулюючих та обмежувальних механізмів. Можна виокремити системи, в яких заохочення є структурно закріпленням та активно використовується (наприклад, моделі, орієнтовані на соціальне партнерство), системи з переважанням імперативних норм і мінімальним застосуванням стимулюючих заходів, а також змішані моделі, де заохочення використовується вибірково, переважно у пріоритетних сферах [10, с. 62-76]. На нашу думку, саме характер цього співвідношення впливає на ефективність правового регулювання і є ключовим показником взаємозв'язку між рівнем правової культури та роллю заохочувальних норм.

Виток застосування заохочувальних норм простежуються у найдавніших правових традиціях, де вони виконували функцію підтримки суспільно значущої поведінки через пільги, привілеї або інші форми винагороди. У стародавніх цивілізаціях, таких як Рим, заохочення закріплювалися у правових актах і спрямовувалися на стимулювання військової служби, розвитку торгівлі чи розбудови громадських інституцій [6, с. 219-233]. У звичаєвих системах права, притаманних раннім спільнотам, заохочувальні елементи часто мали форму публічного визнання, дарів чи земельних наділів. На нашу думку, саме в цей період сформувалася ідея, що позитивне підкріплення може бути не менш ефективним, ніж примус, у забезпеченні дотримання правопорядку.

Еволюція правової культури у країнах континентальної, англосаксонської та змішаної правових систем зумовила різні підходи до ролі заохочень у праві. Континентальна система, спираючись на кодифіковане право, надала заохочувальним нормам чітке нормативне оформлення, інтегруючи їх у соціальну та економічну політику [9, с. 84-98]. Англосаксонська традиція, орієнтована на прецедент і гнучке правозастосування, більше спиралася на індивідуальні випадки та договірні механізми стимулювання. Змішані системи поєднували елементи обох підходів, створюючи комбіновані моделі регулювання, де заохочення застосовувалося вибірково залежно від суспільних потреб. На нашу думку, відмінності у правових культурах значною мірою зумовлені тим, як кожна традиція співвідносить примус і стимулювання у забезпеченні належної поведінки.

Історичні фактори, зокрема політичний устрій, економічний розвиток, колоніальний досвід, війни та соціальні трансформації, істотно вплинули на формування ставлення до заохочень у праві. У суспільствах із тривалими демократичними традиціями заохочення стали елементом партнерської взаємодії держави та громадян, тоді як у країнах із авторитарним минулим вони часто сприймалися як інструмент політичного контролю або вибіркової лояльності. На нашу думку, саме історичний контекст визначає глибину інтеграції заохочувальних норм у правову культуру та рівень їх сприйняття як легітимного інструмента правового регулювання [7, с. 310-323].

У державах з розвинутою системою заохочувальних норм законодавчі і соціальні механізми стимулювання інтегровані у різні сфери суспільного життя від податкової політики до охорони довкілля та трудових відносин. До таких механізмів належать податкові пільги для бізнесу, що інвестує в інновації, субсидії на екологічні проекти, грантові програми для науковців, а також спеціальні бонуси для роботодавців, які створюють робочі місця для соціально вразливих груп [2, с. 154-165]. На нашу думку, у таких країнах заохочувальні норми сприяють підвищенню правосвідомості, формують сталі звички дотримання законодавства та зміцнюють довіру до державних інституцій, оскільки громадяни бачать у праві не лише обмеження, а й можливість отримати реальну підтримку.

У правопорядках, де стимулюючі механізми розвинені слабо або застосовуються формально, причини цього часто полягають у пріоритеті примусу над мотивацією, недостатній

фінансовій базі для реалізації стимулюючих програм та відсутності комплексної стратегії правового заохочення. У таких країнах заохочення можуть мати декларативний характер або обмежуватися символічними формами, що знижує їх вплив на поведінку суб'єктів. На нашу думку, наслідком цього є низький рівень довіри до правової системи, сприйняття права як інструмента контролю, а не партнерства, а також уповільнення розвитку правової культури, в якій правомірна поведінка мотивується переважно страхом перед санкцією [14, с. 422-439].

Змішані моделі правових систем поєднують жорсткі імперативні норми з гнучкими стимулюючими інструментами, що застосовуються вибірково у стратегічно важливих сферах [3, с. 194-212]. Наприклад, держава може встановлювати суворі регуляції у сфері безпеки чи фінансового контролю, одночасно пропонуючи стимули у галузях підприємництва, науки чи соціального захисту. На нашу думку, ефективність таких моделей залежить від балансу між примусовими і заохочувальними елементами, і якщо цей баланс досягнуто, вони здатні забезпечити соціальну стабільність, підвищити громадянську активність та сприяти формуванню позитивного образу держави як партнера, а не лише регулятора.

Результати соціологічних досліджень, проведених у різних правових системах, свідчать, що ставлення громадян до заохочувальних норм значною мірою залежить від рівня довіри до державних інституцій та сприйняття легітимності правової системи. У країнах з високим рівнем правової культури більшість опитаних розглядає заохочення як справедливий і прозорий інструмент, який сприяє суспільному добробуту [9, с. 211]. Натомість у суспільствах, де переважає недовіра до влади, заохочувальні норми іноді сприймаються як вибірково привілей або засіб впливу на окремі соціальні групи. На нашу думку, ці відмінності зумовлені не лише якістю правового регулювання, а й історичним досвідом взаємодії громадян з державою.

Ефективність стимулюючих механізмів безпосередньо залежить від рівня правової культури, що охоплює знання про право, ціннісне ставлення до нього та готовність діяти відповідно до правових приписів. Заохочувальні норми дають найкращі результати у суспільствах, де правомірна поведінка є внутрішньою потребою, а не лише реакцією на зовнішній контроль. На нашу думку, високий рівень правової культури створює середовище, у якому стимули підсилюють правосвідомість і формують стійкі моделі правомірної поведінки [1, с. 167-181].

Вплив освітніх програм та медіа на сприйняття заохочень також є значним. Системне правове виховання, починаючи з шкільного рівня, формує у громадян розуміння функцій та призначення заохочувальних норм, а медіа, за умови якісної та неупередженої подачі інформації, можуть зміцнити позитивне ставлення до таких інструментів [5, с. 510-522]. На нашу думку, поєднання правової освіти та інформаційної підтримки в медійному просторі є одним із ключових чинників підвищення ефективності стимулюючих механізмів і розвитку правової культури загалом.

Міжнародне та європейське право формують важливе нормативне та концептуальне підґрунтя для розвитку заохочувальних норм у національних правових системах. Рекомендації та стандарти міжнародних організацій, зокрема ООН, Ради Європи та Європейського Союзу, містять положення, спрямовані на використання стимулюючих механізмів як засобу забезпечення сталого розвитку, захисту прав людини, охорони довкілля та підтримки інноваційної діяльності [13, с. 174-186]. У міжнародних документах акцент робиться на прозорості процедур надання заохочень, недискримінаційності доступу до них та узгодженості з принципами верховенства права. На нашу думку, такі стандарти не лише задають орієнтири для законодавців, а й створюють механізми моніторингу та оцінки ефективності їх реалізації.

Приклади гармонізації національних підходів з урахуванням міжнародного досвіду простежуються у впровадженні європейських директив і регламентів, що передбачають фінансові та нематеріальні стимули у сфері енергозбереження, охорони праці, розвитку підприємництва та наукових досліджень. У країнах-кандидатах на вступ до ЄС адаптація законодавства до *acquis communautaire* передбачає інтеграцію заохочувальних норм у податкову, екологічну, соціальну та інші політики. На нашу думку, такий процес не лише сприяє підвищенню ефективності правового регулювання, а й формує нові стандарти правової культури, орієнтованої на партнерську взаємодію держави та громадян [11, с. 231-245].

Механізми підвищення ефективності заохочувальних норм, на нашу думку, мають бути спрямовані на поєднання нормативного вдосконалення та розвитку правової культури. Це передбачає створення єдиної концепції правового стимулювання, яка б включала чіткі критерії та процедури надання заохочень, забезпечувала прозорість їх реалізації та унеможливила вибірковість у застосуванні. Важливим є також підвищення рівня інституційної спроможності органів

влади, відповідальних за реалізацію таких норм, що дозволить забезпечити їх стабільне функціонування та передбачуваність для суб'єктів права [4, с. 308-317].

Інтеграція успішних іноземних практик у національні правові системи має ґрунтуватися на принципі адаптації, а не механічного копіювання. Доцільним є використання досвіду країн, де заохочувальні норми ефективно поєднуються з іншими інструментами правового регулювання, зокрема у сферах оподаткування, соціального захисту, екологічної політики та підтримки інновацій [12, с. 139]. На нашу думку, імплементація таких підходів в Україні повинна супроводжуватися аналізом їх відповідності національним умовам, культурним особливостям та економічним можливостям.

Роль правової освіти та просвітницьких ініціатив у розвитку ефективних заохочувальних норм є визначальною. Системне правове виховання, розпочате з раннього віку, формує у громадян розуміння сутності та значення стимулюючих механізмів, а цілеспрямовані просвітницькі кампанії допомагають закріпити позитивне сприйняття заохочень як частини партнерської взаємодії між державою та суспільством. На нашу думку, поєднання правової освіти, інформаційної відкритості та реального досвіду отримання заохочень здатне не лише підвищити їх ефективність, а й суттєво зміцнити правову культуру.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Правова культура та правове виховання в сучасному суспільстві. Харків: Право, 2016. 208 с.
2. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2020. 392 с.
3. Власенко Н. С. Функції права: теоретико-правовий аспект. Київ: Алерта, 2019. 240 с.
4. Гриценко І. С. Інформаційне право України: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 368 с.
5. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права. Київ: Кондор, 2015. 608 с.
6. Костицький В. В. Правова культура та правосвідомість: взаємозв'язок і вплив на розвиток правової держави. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 312 с.
7. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Київ: Алерта, 2021. 364 с.
8. Мурашин Г. О. Стимулюючі норми права: поняття, види, значення. Київ: Наукова думка, 2018. 224 с.
9. Оніщенко Н. М. Правова культура та правова свідомість: проблеми теорії та практики. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 304 с.
10. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 224 с.
11. Alexy R. A Theory of Legal Argumentation. Oxford: Oxford University Press, 2010. 356 p.
12. MacCormick N. Institutions of Law: An Essay in Legal Theory. Oxford: Oxford University Press, 2007. 320 p.
13. Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht: Springer, 2008. 364 p.
14. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999. 538 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.